

ÉN, KÉM

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy meghatározzam magam mint kémeket. Aztán nyilvánosságra hozom, hogy mit kémleltem ki.

Először tehát válaszolok arra a kérdésre, miért tekintem magam kémnek?

I. Pro Domo

Kémnek szerettem volna elszegődni. (Könynyította helyzetemet, hogy a diplomatakat amúgy is mindenki kémnek tekinti, olykor persze megalapozottan. A diplomata – mint kém – a kémség robotosa; tevékenysége nem látványos és vélhetőleg szinte haszontalan; hírnévre csak a Wikileaks segítségével juthat.)

Durván számolva első 25 évemet Romániában, második 25 évemet Magyarországon töltöttem. Jóllehet a számok első nézésre azonosaknak tűnnek, mégsem mondhatom, hogy ez a kétszer 25 egyenlő arányban osztotta föl életemet; nem ugyanannyi időt éltem itt is meg ott is. A Romániában töltött 25 kevesebb, mégis súlyosabb, ha levonjuk a gyerekkor öntudatlan, noha meghatározóbb éveit. Egy olyan országban éltem, melyet tudatosan még nem voltam képes fölfogni, az emlékképek, álmok, képzelgések viszont a

későbbi életbéli önmagam számára megválaszolhatatlan kérdéseket vetettek föl. Mind inkább gyarapodott éveim száma, a megválaszolatlan kérdések annál inkább tolultak föl: hol éltem, hogy éltem, mikor még azt is aligha érzékeltem, hogy élek? Ezért volt szükségem Romániára. Ezúttal tudatosan, s a történelmi múltba visszatérve, értelmezni szerettem volna *valamikori* önmagamot, s az *egykori* társadalmat, mely *valaha* szűkebb és tágabb keretet szabott életemnek. Röviden: időutazó kém szerettem volna lenni, aki saját múltját akarja kikémleni.

Most, hogy ez sikerült, közreadom *kéménem* néhány töredékes eredményét.

II. Kis román társadalomelméleti fogalomtár (Under Heavy Construction)

A legelején következzenek két idézet George Friedman úti jegyzeteiből, melyekre ki nem mondtam bár, de gyakran visszautalunk majd.¹

„Vannak szabályozások és vannak viszonyok. Az utóbbi enyhíti az előzőt. Németországban lehet, hogy ezt korrupciónak neveznék. Romániában túlélésnek.”

„A románok a horror világából emelkedtek ki, némelyiket pedig ők maguk okozták. Önmaguktól vélhetőleg jobban félnek, mint másoktól. Számukra az európaivá válás részint a terápia egyik formája, részint valami, ami a külső és belső démonokat visszafogja. Ha rossz emlékekkel élsz együtt, a valóság árnyékával élsz együtt. A románok számára az emlékképek üldözése egészen értelmes tevékenység.”

Szabályok. Ebben az országban a szabályokat vagy tűzön-vízen keresztül betartatják, és/vagy egyáltalán nem tartják be. Más út nincs. Pace Max Weber!

„Unde-i lege, nu-i tocmeala” – „Hol törvény, ott egyezkedés nincsen!” – tartja egy román mondás; s hát épp ez az, amit a románok nem követnek, a magyarok annál inkább. A románok hajlamosak az egyezkedést minden törvény fölé helyezni, a magyarok, valami bürokratikus fatalizmusból még ott is a tör-

¹ http://www.stratfor.com/weekly/20101115_geopolitical_journey_part_3_romania?utm_source=GJourney&utm_medium=email&utm_campaign=101116&utm_content=readmore&elq=57388e3282a47f1bab756b567c88bcc

vényre hivatkoznak az egyezkedés ellenében, ahol az nem is létezik.

Tupeu: pofátlanság, erőszakosság, gátlástalanság... talán ez utóbbi a legmegfelelőbb.

Tupeist: az a típusú viselkedés, melyet keresztül-kasul áthat a gátlástalanság, annak öntudata, hogy én mindent megtehetek, mindenkin átgazolhatok, megyek előre, anélkül, hogy a hullákat számolnám magam mögött. Az együttműködés, az alázat, a kompromisszum teljes hiánya, a magam érdekének mindenek fölé helyezése.

Romániában ez egy jól azonosítható, s nem is ritka típus, szinte társadalmi kategória. Az a típus, aki ezúttal a „túlélési barter”-kereskedelemből kivonja magát, s elszegődik kalóznak.

Descurcäreț: Találékony, problémamegoldó, önmagát minden helyzetben föltaláló. Noha elvileg a fogalomnak nincs etikai hangsúlya, s voltaképpen egyfajta praktikus magatartásra utal, mégis belengi valamiféle helyeslés. Aki a különböző helyzetekben föltalálja magát, az nem csak bölcsen jár el, de követendő normát teremt, azaz körülrajzolja a helyes viselkedés körvonalait. Így vagy úgy, de sikerül neki a túlélés.

Prost. Amire a magyar nyelv rendszerint a „rossz” szót, arra a román leginkább a „prost” szót használja. A „prost” szó szerinti fordításban inkább „butát” jelent, de a szó jelentéstartalma sokkal mélyebb és tágabb, mert nem csupán az „okosság” ellentéte, s talán a „hülye” volna a megfelelőbb fordítás, de ez sem fedi az eredetét. Nyilvánvaló, hogy a „prost” alapvetően jellemez egy viselkedést, egy állapotot, s nem pusztán az intelligencia (az „okosság”) dimenziójában értendő. A román nyelvben „buták”, azaz „hülyék” „az emberek, az állapotok, az időszakok, az enivaló, az álom, a szokások, az ízlés, a kedv, a vicc, a tanács, a hír, a könyv, a film”², de tehetnénk hozzá, az utak, a házasság, s még sorolhatnánk a végtelenségig.

Miért van tehát, hogy a „hülye” ennyire uralja a nyelvet, miért játszik ennyire fontos sze-

repet a világ leírásában? Miért van az, hogy például a magyar nyelv mindezekre a fölso-rolt esetekre inkább az etikai dimenzióból vétetett „rossz” szót használja? Van ennek bármilyen társadalomfilozófiai jelentősége?

Azt hiszem, igen, van.

A „prost” az, aki betartja a szabályokat, ezért könnyen hátrányba kerül, a „prost” az, aki nem tudja eltartani a családját, aki nem találja föl magát, a prost az, aki valahogyan az egzisztenciális küzdelemben a vesztes oldalra sodródik. Egyszóval a „prost”, a hülye, nem más, mint a *loser*, a vesztes, aki nem volt elég okos, hogy áthágjon szabályokat, kikerülje a nyilvánvaló veszedelmet, nem használta ki a kínálkozó alkalmat, s nem csak egy adott helyzetben, hanem általában elveszítette a létért való küzdelmet. 1893-ban, Frédéric Damé, az „Új román-francia szótárban” a következő kifejezést jegyzi föl: „Okos, az ördögadta hülyéje”. Az okosságot az ördög adja, de csak evvel vagyunk képesek legyőzni eredendő hülyeségünket; más szóval a túlélés az ördög adománya. (Milyen jó kis anti-Faustot lehetne ebből írni!)

Politicianism. A „politicianism” szónak nincs pontos magyar fordítása, ám angol sem, így nagyon nehéz elhelyezni bármilyen bevett, hagyományos elméleti – és ami még fontosabb – kritikai szövegek környezetben. (Van azonban spanyol vagy olasz megfelelője – erre egyszer, nem most, de még visszatérünk.) Másképpen: ha egy szó lefordíthatatlan, a diskurzus elszigetelt marad bármilyen elméleti szövegek környezetből és belterjessé válik, önmaga teremtve meg önnön hivatkozását. Ugyanakkor a lefordíthatatlan szavak jelentik azt a kulturális kincsesbányát, ahol végre sajátosságokra bukkanhatunk.

A „politicianism” szót egyes esetekben szokás „petty politics”-nak fordítani, ám ez a kifejezés csak az eredeti román negatív fölhangjait tartalmazza, hiszen leginkább „kicsinyes, kisszerű politikát” jelent.

Noha teljes mértékben nem fedi a szó eredeti szándékát, a kicsinyesség fontos része a „politicianism”-nak, minthogy kifejezi azt, ami a román eredetiben is bennefoglaltatik: a „közügyek” háttérbe szorulását, s a politikusi

2 (Rodica Zafiu, „A butaságról, újfent...”, a Dilema Veche tematikus számában: <http://www.dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamani/articol/despre-prostie-iarasi>)

magánérdek uralmát fölötte. A „kisszerű politikust” elvakítja a rövidtávú politikai haszon, s közössége politikai érdekét nem veszi észre. Ugyanakkor, s ez egy nem mellékes, noha rejtett következménye a „politicianism”-nak; a közügyek nevében lehet ugyan föllépni, ám az szinte mindig demagógiaként lepleződik le. Közügyekről lehet beszélni, de a nevében bevezetett jakobinus diktatúrát nem lehet komolyan venni. A közügyek uralma mögött és alatt kialakul a magánügyek világa, a túlélési barter. Ha valamilyen román mentalitásról egyáltalán érdemes beszélni, akkor éppen ez az, ami hosszú évszázadokon keresztül kialakult. A „politicianism” a politikai teátrumot hozza létre, az élet máshol van. (A teatralitásra való hajlam, de még a kiváló román színház gyökerei is ebben a mentalításban keresendőek. Nem véletlen, hogy a román politikai élet egyik, ha nem a legjobb elemzője a színműíró I. L. Caragiale.)

Egy másik angol szó is megközelíti a keresett jelentést, igaz, teljesen más oldalról. A „politicalism” a politika abszolút primátusát jelenti, afféle fekete lyukat, melyben minden megkülönböztetés eltűnik. A valóság bármilyen magyarázatánál, avagy csak pusztá leírása esetén is, a politikai magyarázat az elsődleges, s ugyanakkor a politikai magyarázat a lezáró argumentum is.

Politruc (olv.: „politruk”) – szoros összefüggésben az előző szócikkkel.

A román nyelv értelmező szótára szerint ez a szó a szovjet hadsereg politikai kiképzőtisztjét jelenti. Mai használata azonban rég eltávolodott az eredeti jelentéstől, noha megőrizte belőle legalább azt, hogy fizetett politikai propagandistáról beszélünk, amikor valakit a „politruc” megjelöléssel illetünk.

Ha a „politruc” szó mai használatának történeti gyökereit keressük, akkor Caragiale örökzöld mondására kell visszamennünk: „Mieink mennek, mieink jönnek, mi meg hülyékként halhatunk meg.” (Constantin Tănase is megénekelte az általam lefordított kupléban. Lásd bretterz.blogspot.com, illetve fentebb a „**Prost**” szócikket.)

Caragiale *bon mot*-ja szerint a politikai osztály egy és oszthatatlan, zárt, abban az érte-

lemben, hogy sem belőle kikerülni sem bekerülni nem lehet, hacsak a bent lévők ezt nem akarják, a politizálás helyett csupán az egymás közötti játékokkal törődnek, végül pedig a választó tehetetlenül és kiszolgáltatva, olykor megvető humorral szemléli a játékot. A „politruc” a politikai osztály tagjaira vonatkozik, akiről tudván-tudjuk, hogy át akarnak verni bennünket, de csak a pártédeket tartják szem előtt vagy póré önértékük szerint cselekszenek. (Hangulatilag fölerősödik a kifejezés, ha fölfigyelünk arra, hogy a „poli-truc” második szótagja a „truc”, ami „trükköt” jelent, azaz a „politruc”-ot ha „politrukösre” fordítanánk, akkor nem tévednénk oly’ nagyot.)

A „politruc” – a szó eredeti értelmére visszautalóan – manipulátor, s kivétel nélkül minden esetben joggal föltételezzük, hogy mást mond, mint amit gondol.

A szitokszónak is beillő megjelölést azonban nem csak a politikusokra értik, hanem a politika uszályába belegabalyodó politológusok, politikai kommentátorok, elemzők, általában véve a közszereplők némelyikére is.

Egy régi **politruc, avagy intermezzo**.

Történetünk visszavetít bennünket Ceaușescu idejébe, s itt is a nagyszabású, a diktátort dicsőíteni hivatott zenés-táncos-irodalmi-népies „Megéneklünk, Románia” egyik rendezvényére.

Nehéz volt az élet, szürke az idő, a televízió csak pár órát sugárzott.

Vasárnap esténként 7 órakor kezdődött az adás a Híradóval, majd következett a „Megéneklünk, Románia”, benne 20 perc riportfilm arról a megyéről, ahol a műsor zajlott, majd 40 perc „művészi” produkció, a tévé aztán még sugárzott valamiféle riportfilmet Nicolae Ceaușescu halhatatlan cselekedeteiről, esetleg a gazdaság mind fényesebb sikereinek egyikéről vagy a szeretett vezető harmadik világban tett valamelyik sorsfordító látogatásáról, végül az éjszakai híradó 10 órakor, majd a tévé az „Egyesülési horával” (Hora Unirii) zárta az aznapi adását, melynek figyelmes végigkövetése nem feszítette pattanásig az idegeket. A „Telejurnal”-t, azaz a híradót „Telejurnicu”-nak is nevezte a nép-

nyelv, a „telejur(nal)” és a Nicolae kereszt-név becenevének, a „Nicu”-nak az összevo-násával.

Na, de vissza a „Megéneklünk, Románia” Călărași megyében zajló eseményéhez, mely-hez Ion Filip rendezőnek az Ifjúság Stadi-onban egy élőképet kellett megrendeznie; a kirendelt 2000 gyermekből ki kellett írnia a stadion gypére az akkori idők szlogenjét: „PARTIDUL–CEAUȘESCU–ROMÂNIA” (A Párt–Ceaușescu–Románia). Az utolérhetetlenül dinamikus hatás kedvéért az élőképben elrendezett fiatalok szavanként kellett kiírják a szlogent, leguggolva és fölállva egy-egy szót tettek láthatóvá. A „jos” („le”) utasításnak megfelelően le kell guggolni, majd a „sus” („föl”) utasításra föl kell állni. „Le-föl”, guggolni, fölállni, az egy-egy szóba rendezett gyerekeknek (a kötőjelről nem esik szó a történetben), s máris dicsőül a párt, a vezér, az ország.

A rendezőt elkísérte a megye második embere, a propagandatitkár, aki maga is szeretett volna a művészi akcióban részt venni. Adott pillanatban át is vette a rendezőtől az irányítást, és büszkén, parancsnoki erővel vezényelte a stadion gypén tornázó gyerekeknek: „Le A Párt” „Föl Ceaușescu”, „Románia földre!”. „Le a párttal, föl Ceaușescuval, le az országgal”... „Te ott, fiam, a Ceaușescu-sorban, cserélj nadrágot, ez a szaros szín nem passzol Ceaușescuhoz!”

De a propagandatitkár sem volt hülye, mert a végén halkán megjegyzi a rendező elvtársnak: „Ezt kellene kiírni, *mon ami*.”

Forradalom. Romániában az emberek nem szeretik a diszkontinuitást. Mint tudjuk, a forradalom itt voltaképpen restaurációt jelent, ami a kontinuitás–diszkontinuitás ellentét-párjának román dialektikában való föloldá-sa. (A dialektika éppen ennek az ellentétpár-nak a tagadása. Megértéséhez Tocqueville-t, a „Régi rend és a forradalom” c. munkáját érdemes olvasni.) A román nemzeti mito-lógia központi eleme a „spațiu mioritic”, a „mioritikus tér” (a sorsába csöndesen beletörődő, az őt meggyilkolni szándékozók ellen nem harcoló birkapásztor balladája, melyet Lucian Blaga a román néplélek lényegeként

azonosított) éppen úgy beleillik ebbe a dialektikába, mint ahogy az agresszivitás–meg-alázkodás, támadás–megjuhászkodás min-dennapi szokásvilága.

Securitate. A diktatúrák nagy energiákat fektetnek az elnyomásra, s végül ez vezet bukásukhoz is. Az elnyomásnak van egy hatékonysági korlátja, s mikor ezt átlépi – s átlépi, mert természetében van, hogy nem tud megállni a lejtőn – a korábbi hatékonyság fönntartása már az erőforrások fokozatos kimerítésével jár. (A diktatúra a legsíkosabb „slippery slope”; a görögök „hübrisznek”, az isteneknek nem tetsző nagyképűségnek, az istenek elleni lázadásnak ismerték, mely magatartást éppen az istenek vártak el azoktól, akiknek hatalmat adtak, hogy törekedjenek még több hatalomra.) Az elnyomó rendszer titkosrendőrsége – a társadalom teljes kontrolljának eredetileg is adott céljának megfelelően –, már mindenre kíváncsi. De miért is? Mert az eredeti cél a társadalom élő szöveté-nek szétszabdálása és az egyének elszigete-lése, az együttműködés minden formájának fölszámolása, hiszen bármelyik, még oly’ ártatlannak tűnő együttműködés is szervez-kedéssé fajulhat, sőt a kivétel nélkül mind paranoiddá váló diktatúrák az „elfajulást” kész tényként kezelik. Ezért bárkinek, aki együttműködött a titkosrendőrséggel, a te-vékenységét nem annak fényében kell meg-ítélni (amire ma hajlamosak vagyunk, mert nem értjük már a diktatúra működési elveit), hogy adott-é „hasznos információkat”, vagy nagyképűen csak azt gondolta, hogy átveri a titkosrendőrséget, bagatellizál, elterel, s még azt is, hogy voltaképpen védi a barátait. Az együttműködés a titkosrendőrséggel ugyan-is kiemelte már őt a társadalmi együttműkö-désből, elszigetelte őt a társaitól, ismerősei-től, barátaitól, többé már nem vallhatta meg őszintén nekik politikai nézeteit (a Securitate belső utasítása szerint például ejteni kellett azt a besúgót, aki dekonspirálta magát!, ki-véve, ha maga a Securitate nem akarta ezt nyilvánvalóvá tenni valakiről), nem vehetett részt semmiféle szoros baráti körben, hiszen tudhatta, hogy be kell majd számolnia, vagy ha mégis, akkor a jövődő jelentés szava-

inak már ott kellett motoszkálniuk benne. A titkosrendőrség célja tehát az volt, hogy valamilyen szinten, akár a legkisebb mértékben is, vele működjön együtt az egyén, s ne a lehetséges társaival, akivel a társadalmi szövetet alkothatta volna meg. A beszerzés önmagban jelentette a Securitate legfőbb célját, s ez nagymértékben független volt attól, hogy ki mit, kiket súgott be.

Csak megjegyzem, nem is egészen ideillően, hogy az elnyomás ugyanazokat az egyéni reflexeket éleszti föl, melyeket a prekapitalista Kádár-rendszer is a maga háztájis, gmk-s, tmk-s, balatoni lángossütős, zöldséges, magánérvő lakásépítési társadalom-pacifikáló politikájával: az önzést, mely persze nem összetévesztendő a kapitalista individualizmussal.

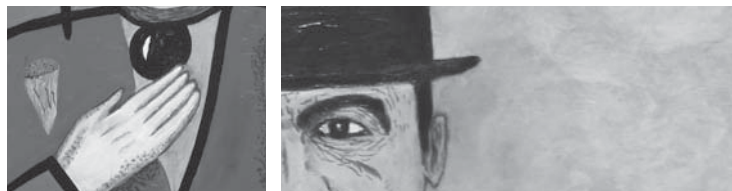
Jelenleg Romániában: „Euforia dezastrului” = „Az összeomlás eufóriája”. Mondják a románok. Ez persze nem igaz, de elbírálni a kijelentés érdemét most nem szeretném, már csak azért sem, mert egyáltalán nem hangzik komoly megállapításnak. Inkább egyfajta önigazolása annak a fatalizmusnak, mely itt jellemző. „Eddig is így volt, ezentúl sem lesz ez másként”, mint mindig, ezúttal is a politika romjai, törmelékei között kell megkeresnünk boldogulásunkat.

Dictum, avagy román antropológiai alapvetés: „Minden szentnek van múltja, s minden bűnösnek jövője.”

Lehet ezt etikai relativizmusnak tekinteni (a magyar társadalmi fogalomhasználat legalábbis hajlamos volna), mégsem az, hanem a már sokat emlegetett teatralitás egyik megnyilvánulása, és annak kimondása, hogy a nyilvános politikai színház kulisszái között húzódik meg és zajlik a hús-vér emberek élete, melyről morális ítéletet mondani nincs erkölcsi jogunk.

Olvasó utólagos engedelmével nem megyek bele a morál és erkölcs fogalmainak külön elemzésébe, a kettő közötti különbség megvilágításába, de annyit megjegyezhetünk, hogy az erkölcsös a konkrét tette, a moralitás pedig az e tettet megítélni képes erkölcsi rendszerre vonatkozik. A románok többsége számára a moralitás fogalma kizá-

rólag az Istennel való kapcsolatban alkalmazandó, ezért is tűnik, s nem csak első látásra, a román társadalom sokkal vallásosabbnak, mint a magyar, ahol az erkölcsi értékítéletek rendszere (a moralitás) a lehető legegvilágibb tevékenység, azaz a politika világában is működik. Éppen ezért és következőképpen, a román társadalom közeli kémlelése ébreszti rá az embert arra, hogy miért van az érzésünk, miszerint itt nagyobb a tere az emberi gyarlóságok iránti megértésnek, sőt a velük szembeni elnézésnek, miért mondják inkább valakire, hogy „hülye”, semmint, hogy erkölcsstelen, miért ritkábbak, vagy teljesen hiányoznak a vérbő etikai mézszárlások, miért nem alakulnak ki a román politikában morális alapú törésvonalak.

Epilóg

Csattanósan igazolja a jelen pillanat, hogy a kémséget jól fogom föl, amikor föltárom *kéménem*. „Valóban kém vagy!” – kacsint rám egy kis cikk a *Realitatea TV* híroldaláról. Az írásban arról van szó, hogy a román KIH (Külügyi Információs Hivatal) kémeket toboroz. Pályázni lehet a master képzésre frissen beiratkozott hallgatónak. Előnyt élveznek a jogász-, történelem-, kommunikáció-, idegennyelv-, politológia-, újságíró- és, ami a legfontosabb, filozófia szakos diákok. Tanulmányi eredményük szerint csak a jók és legjobbak nyerhetnek fölvételt. A helyek száma korlátozott, csak nyolc hallgató nyerhet be-bocsáttatást a külügy munkahelyi képzésére, ahol eleinte információ-gyűjtést és nyilvános dokumentumok elemzését sajátíthatják el. A KIH együttműködési szerződést kötött a Bukaresti Egyetemmel, hogy a kémképzési programot az egyetem segítse. Új perspektívák nyílnak így a társadalomtudományi képzés előtt is, nem beszélve a gazdasági fejlődést megalapozó kutatásokról.